

z.g. Landoorlogverdrag waar een Landoorlogreglement bijgevoegd was. Artikel 2 uit de Verklaring van Brussel werd als artikel 43 ongewijzigd in het Landoorlogreglement overgenomen. Het verdrag, en daarmee ook het reglement, werd door alle staten die aan de conferentie deelgenomen hadden, geratificeerd. Op de tweede Haagse Vredesconferentie (1907) werden verdrag en reglement aan een weinig-belangrijke herziening onderworpen. Artikel 43 bleef gehandhaafd. In de jaren nadien liepen evenwel de spanningen in Europa dusdanig op dat er van algemene ratificatie van het herziene verdrag en het herziene reglement geen sprake was. Later zijn lange debatten gevoerd over de vraag in hoeverre, toen in '14 de eerste wereldoorlog uitbrak, verdrag en reglement van 1907 bindende kracht hadden. Wij achten die debatten slechts van relatieve betekenis. Diegenen die de stukken opgesteld hadden, waren zich bewust geweest dat juridische regels nooit alle gevallen konden dekken die zich in de praktijk zouden voordoen. Die regels zouden steeds betrekking hebben op speciale aspecten. In de considerans van het verdrag van 1907 werd dan ook in algemene zin verwezen naar 'de beginselen van het volkenrecht zoals die voortvloeien uit de tussen beschaafde volkeren gevestigde gebruiken, de wetten der menselijkheid en de eisen van het openbare rechtsbewustzijn.' Daar kwam bij dat de niet-gewijzigde artikelen van verdrag en reglement van 1899, waaronder artikel 43, hun geldigheid behouden hadden.

Dat artikel werd met tal van andere artikelen uit afdeling III van het Landoorlogreglement ('Van het militaire gezag op het grondgebied van de vijandelijke staat'¹) in de eerste wereldoorlog door de oorlogvoerende landen herhaaldelijk overtreden, met name door Duitsland in het bezette België. Niettemin bleef, ook in de jaren '20 en '30, wat de behandeling van een bezet gebied betreft, afdeling III met het belangrijke, principiële artikel 43 de internationale norm vormen.

In ons land werd die norm van mei '40 af door de Duitsers overtreden. Het volkenrecht eiste dat het bezettingsbestuur 'behoudens volstreekte verhindering' een conservatoir karakter zou dragen. Men kan erover twisten (men hééft er ook over getwist) wat het begrip 'verhindering' impliceert en waar de grens ligt tussen 'verhindering' en 'volstreekte verhindering'. Voor zulk een debat was bij Seyss-Inquarts bewind geen aanleiding, want dat bewind wilde in beginsel niet conserveren, maar juist wijzigen – wijzigen in nationaal-socialistische geest.

De Leidse hoogleraar mr. B. M. Telders had aan enkele maanden bezettingspraktijk voldoende om in een in samenwerking met enkele collega's

¹ Tekst in *Enq.*, dl. VII b, p. 5.